

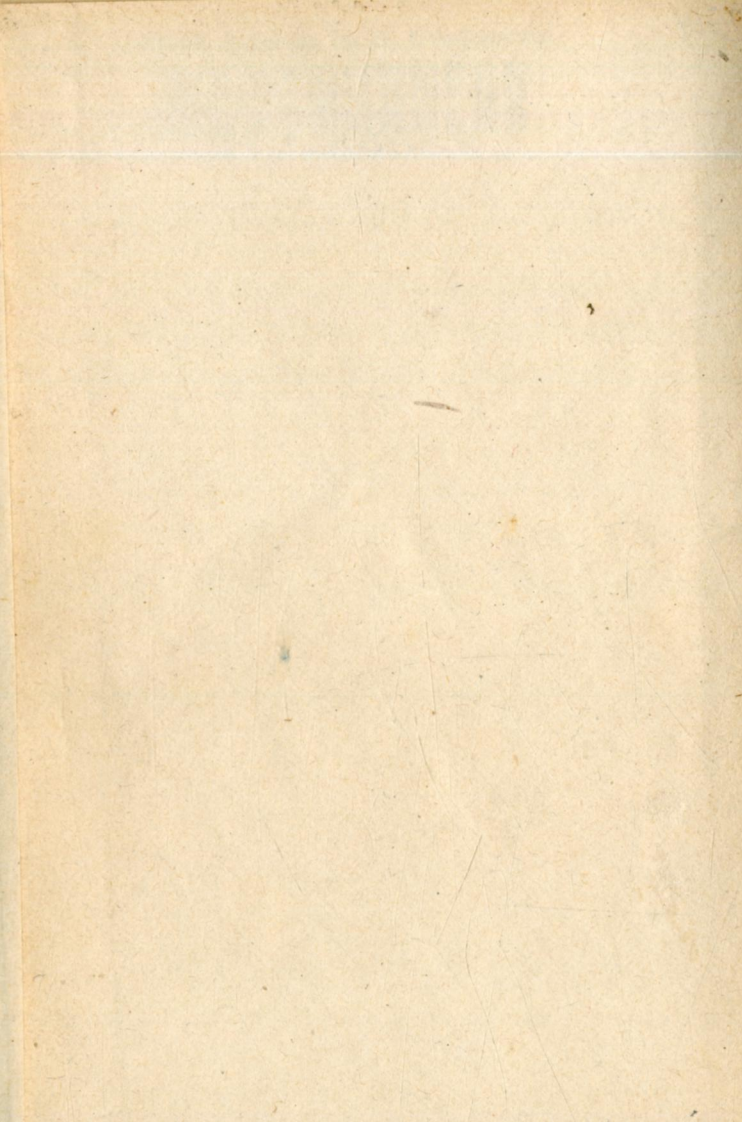
022-46

ЛННБ України ім. В. Стефаника

01246956X

2014

Swietney „Obščinoser i m. Vostokovskij
Ando

ЗАМЪТКИ

до поемы Тараса Шевченка

„ЧЕРНЕЦЪ“

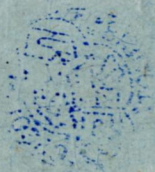
НАПИСАВЪ

Василь Узуратъ.

Передрукъ въ „Дѣла“

У ЛЬВОВЪ 1894.

Зъ друкарнѣ Наукового Товариства им Шевченка
пбдъ зарядомъ К. Беднарского

1746

ЗАМѢТКИ

до поемы Тараса Шевченка

„ЧЕРНЕЦЪ“

НАПИСАВЪ

Василь Узуратъ.

Передрукъ зъ „Дѣла“

94.770

94770

У ЛЬВОВѢ 1894.

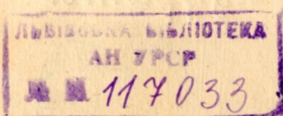
Накладомъ автора.

Зъ друкарнѣ Наукового Товариства им. Шевченка
підъ зарядомъ К. Беднарского

B-3973

и 29003 1.00 р

1
и.117033

Мѣжь думками про Шевченковї творы, що ихъ выявили менше и бѣльше вызначнї критики, можна було подыбати давнѣйше дуже часто й такї: „Шевченко переспѣвуе украиньску народну пѣсню“, або згодомъ: „Шевченко выспѣвавъ свои пѣснѣ такъ, якъ спѣвавъ бы ихъ колись самъ украиньскїй нарѣдъ, коли-бъ станувъ на высшому степенї свого культурного розвою“. Першїй на похачци выданный судъ упавъ заразь-же на перше выданье „Кобзаря“¹⁾. Тѣлько-жь на те, щобъ выказати его безосновнѣсть, не треба було ажъ подрѣбныхъ дослѣдѣвъ. Выстало прочитати пару Шевченковыхъ поемъ. За те друга думка, що мѣжь прочими принадлежить и нашому историкови Миколѣ Костомарову²⁾, мусить мати въ собѣ якусь пайку правды, бо повтаряють еи многї Украинцѣ до нинѣ.

¹⁾ Отечество. Записки 1842. т. XXII. (статья Бѣлиньского.)

²⁾ Основа СПб. 1861. Апр. ст. 51.

И справдѣ, всякій, хто лишь вѣзьме читати „Кобзаря“, вѣдчувае заразѣ инстинктомъ якесь спорѣдненье тыхъ стихѣвъ зѣ народною поезією. Цѣлї звороты, выслowy, порѣвнаня, вся ритмика и будова строфѣ ажѣ бють вѣ очи своєю схожѣстью зѣ народною пѣсней. Однакѣ щобѣ можна було сказати про Шевченка, що вѣнѣ спѣвавѣ такѣ, якѣ спѣвавѣ бы колись самѣ украинскїй нарѣдѣ, ставши на вышному степенї свого культурного розвою, на се тежѣ мало одной поверховной схожости. Тутѣ важнѣйше буде запытати: чи схожї Шевченковї творы зѣ народными пѣснями такожѣ своимѣ змѣстомѣ и духомѣ?

Послѣдними роками выказали деякї вченї (Петровѣ, Дашкевичѣ и др.), що Шевченко справдѣ мотивы поодинокихъ баллядѣ (якѣ н. пр. „Тополя“, „Причинна“, „Одурила“ и др.) взявѣ зѣ народныхъ пѣсень. Дрѣбнї Шевченковї думки нагадують вже самї собою ажѣ надто добре украинську пѣсню. А стрѣчають ся вѣ его поемахѣ, звычайно бѣльшихѣ, ще й такї епизодичнї вставки (н. пр. вѣ „Гайдамакахѣ“ пѣснѣ козакѣвъ и жида; подѣбнї пѣснѣ вѣ „Невольнику“, „Черници“ и др.), про котрї дуже трудно сказати, чи Шевченко взявѣ ихѣ прямо зѣ народныхъ устѣ, чи може самѣ зѣумѣвѣ такѣ зручно наслѣдувати народнїй

складъ, що наслѣдуванье годѣ вѣдрѣзнити вѣдѣ его первовзору ³⁾).

Та все, що роздивлювали ся доси за схожѣстю змѣсту Шевченковихъ творѣвъ зъ народными пѣснями, брали на увагу звичайно одну частину „Кобзаря“, се-бѣ то чисто ліричнѣ думки та балляды, лишаючи майже зовсѣмъ на боцѣ историчнѣ й побутовѣ поемы. Особливо-жъ историчнѣ поемы, котрѣ Костомарѣвъ, здае ся, якъ-разъ мавъ на думцѣ, коли выголошувавъ свѣй судъ на Шевченковѣ творы, остали ся доси майже непорѣвнанѣ, дарма що самъ Шенченко въ послѣсловю до „Гайдамакѣвъ“ и въ самыхъ таки „Гайдамакахъ“ трѣхи не пальцемъ указавъ жерела, зъ котрыхъ черпавъ, — дѣдовѣ оповѣданя и кобзарскѣ думы. Зъ народныхъ оповѣданъ, легендъ та пѣсень набравъ ся Шевченко того, якъ каже Кулѣшь, историчного нюху; народнѣ оповѣданя и пѣснѣ лягли найтривкѣйшою основою его историчныхъ поемъ. Се, правда, не выключаетъ ще и впливу писанои исторіи, але той бувъ такѣй незначный, що супротивъ першого майже никне. Кружокъ Шевченко-

³⁾ Цѣкаві заявы критикѣвъ про вѣдносини Шевченка до народнои поезіи зѣбравъ Трохимъ Звѣздочотъ въ статьи: „Шевченко в свѣтлі европ. критики“ „Правда“ Львѣвъ 1891 р.

выхъ товаришѣвъ. у котрѣмъ Шевченко до свого аресту 1847 р. обертавъ ся, не мѣгъ тежъ ослабити сего могучого впливу. Противно, вѣнъ змѣцнявъ ще его, такъ якъ и самъ покланявъ ся народнѣй украиньскѣй музѣ.

Въ якѣй мѣрѣ проявивъ ся у Шевченка впливъ народной поезіи порядъ зъ впливомъ писанихъ историчныхъ жерель и кружка его товаришѣвъ, се спробую по змозѣ показати на невеличкѣй поемѣ п. з. „Чернець“. Проба ся буде рѣвночасно оцѣнкою двохъ на самѣмъ вступѣ приведеныхъ думокъ — Бѣлиньского и Костомарова.

I.

Поки перейду до Шевченковои поемы, скажу пару слѣвъ про те: хто бувъ той Чернець, коли живъ и чимъ такъ вызначивъ ся, що збудивъ у Шевченка той интересъ и ту симпатію, зъ якою вѣнъ вѣдносить ся до него въ своѣй поемѣ.

Дѣяльнѣсть Семена Гурка Палѣя, — бо его то розумѣвъ Шевченко пѣдъ черцемъ, — припадае на смутнѣй въ исторіи Украины часы, — конецъ XVII. и початокъ XVIII. в. Розшматована на основѣ Андрусѣвскои умовы 1667. р. Украина дѣстала ся пѣдъ двохъ панѣвъ — Польшу та Москву. Але пѣдчасъ коли цѣлымъ лѣвымъ бокомъ Днѣпра орудували выбранѣй

зъ московскаго рамени гетьманы (Самбѣловичъ и Мазепа), заводячи тамка зъ своєю козацкою старшиною паньско-шляхотскій порядки, зъ котрыхъ для простаго народу выходили тѣлько тягарѣ, гнетъ и крѣпацтво, — правобережну Украинну шматувала Польша зъ Туреччиною далѣ. Се побоевище сусѣдѣвъ, Польшѣ, Туреччины, а далѣ й лѣвобережныхъ гетьманѣвъ обернуло ся въ короткомъ часѣ въ пустыню, на яку его Бахчисарайскою умовою 1681. р. и офіціально засуджено. Воно не стояло цѣлкомъ на завадѣ тому, щобъ Польша и Туреччина поставляли тутъ рѣвночасно своихъ гетьманѣвъ, котрѣ, воюючи себе взаимно, зневолювали останки населеня втѣкати за Днѣпро пѣдъ згадане ярмо паньско-шляхотскихъ порядкѣвъ, а нѣ, то лучити ся въ вѣльнѣ, бурлакуючѣ по степахъ ватаги, — зарѣдъ пѣзнѣйшого гайдамацтва. Пѣдчасъ такои то славной „руины“ выступае на правѣмъ боцѣ Днѣпра лицарскій Семень Палѣй.

Семень Палѣй родивъ ся въ Батуринѣ и служивъ зразу при нѣженьскѣмъ козацкѣмъ компутѣ. Овдовѣвши пѣйшовъ на Запороже, де ставъ кошовымъ, мавъ славу лицаря-характерника и дѣоставъ имя Палѣй. На покликъ польскаго короля Яна Собѣскаго, котрому до вѣйны зъ Турками треба було козацкѣвъ, выходить зъ Запорожа на Украинну. Около 1684 р. ба-

чимо єго вже мѣжь організаторами новыхъ козацкихъ полкѣвъ.

Тѣлько-жь не та була у Палѣя думка, щобъ якъ другі полковники по вѣкъ выслугувати ся польскому урядови. Вѣнь замѣсть волочити ся зъ своими козаками по постояхъ та брати зъ людей „борошно“, ставъ разомъ зъ другими трома товаришами, Искрою, Абазиномъ та Самусемъ займати опустѣлі поднѣ-пряньскій землѣ та скликати людей на слободы, въ козаки. Воля, братерство и рѣвностъ мали бути пѣдвалинами новои державы; козацкій ладъ мавъ заступити давній, паньско-шляхотскій, козацка рада польску юрисдикцію. Хочъ и не всѣ тѣ бажаня та намѣры Палѣя сповнились, хочъ нова козацка республика була майже завсѣгды лишъ послѣднимъ захистомъ безхатныхъ сѣромахъ, котрі тутъ доперва пѣзнали ся на добре зъ голодомъ и холодомъ, помимо того всего Палѣй зъєднавъ собѣ помѣжь всѣми славу „козацкого батька“ и незвычайну популярностъ. А думка въ него була одна: набравши ся бѣольшои силы, пѣйти пѣдъ протекцію Москвы, а вѣдтакъ прогнати зъ Украины всю шляхту ажъ за Случь. Думки той вѣнь поки-що не зраджувавъ, на дѣлѣ однакъ заразъ таки взявъ ся єи переводити. Вѣнь ставъ проганяти кѣсондзѣвъ и дрѣбну шляхту сразу зъ Хвастов-

щини, далъ зъ сусѣднихъ сѣлъ и мѣсточокъ, а 1688. р. бѣе вже чоломъ Петрови І. Тѣлько-жь заходы его, щобъ дѣстати ся пѣдъ Россію, не вѣнчались успѣхомъ. Царь и Украины зрѣкати ся не хотѣвъ и зъ Поляками розрыву не бажавъ; коли-жь получивъ ся зъ ними проти Шведѣвъ, то тымъ бѣльше. Мазепа-жь — бо й до него удававъ ся Палѣй, — хочъ и радъ бувъ заволодѣти обома боками Днѣпра, боявъ ся брати пѣдъ себе того любимця чернѣ-голоты, щобы, бува' часомъ, той не зсадивъ его на Великѣй Радѣ зъ гетьманства. Такъ Палѣй и Полякѣвъ собѣ наразивъ и зъ Москвы помочи не мавъ. Вѣдъ 1688 р. Поляки починають высылати противъ него постѣйно военнѣ експедиціи, котрѣ Палѣеви, що разъ навѣтъ на короткѣй часѣ понавъ ся въ полонъ, все-таки удавало ся щасливо побивати и розширювати границѣ своєї власти чимъ разъ далѣ. Коли Карловицка умова 1699. р. втихомирила на якѣйсь часѣ Туркѣвъ, недавно зорганізованѣ козацкѣ полки стали ся Польщи непотрѣбнѣ, такъ що на неперерывнѣ жалобы переслѣдуваной Палѣемъ шляхты и духовенства соймъ рѣшивъ ся вкѣнци ихъ розпустити. Скоро однакъ прѣйшло ся ту постанову перевести на дѣлѣ, забракло въ Польщи силѣ. А Палѣй, користаючи зъ выкликаной сею постановою ворущнѣ, довѣвъ нарѣдъ до повстаня

1702. р. и встигъ забрати Полякамъ ще й Бѣлу Церковь. Захопивши тымъ робомъ въ свои руки оба польскій центры на Украинѣ, стратегічний — Бѣлу Церковь и католицкій — Хвастѡвъ, переслѣдувавъ шляхту ще дужше на Польсю. Просьбы Польщѣ та Мазепинї интриги довели до того, що царь велѣвъ гетьманови зробити тамъ порядокъ. А порядокъ сей вышовъ такій, що Палѣй, котрый нѣчого не догадувавъ ся, противно теперъ якъ-разъ сподѣвавъ ся близького осущеня своихъ идеалѡвъ, поцавъ ся зрадою Мазепы въ арестъ, а опѡсля и въ Сибѣрь 1704. р.

Мазепа, зацѣпкавши прихильникѡвъ Палѣя коли не ласками то карами, вдержавъ за собою оба боки Днѣпра ажъ по 1709. р. Тогдѣ бо зрадивъ зъ Запорожскимъ кошовымъ Гордѣенкомъ царя, приставъ до Шведѡвъ и побитый пѡдъ Полтавою мусѣвъ утѣкати въ Туреччину, де небавкомъ и вмеръ. На его мѣсце царь поставивъ гетьманомъ ще до Полтавской битвы 1708. р. Скоропадского, а щобы мати по своѣй сторонѣ симпатїи украиньской чернѣ, велѣвъ спровадити зъ Сибѣру єи любимця Палѣя. Пѡсля Полтавской битвы Палѣй выбравъ ся въ Хвастѡвъ кѡнчати розпочате дѣло. Але царь, у котрого бувъ намѣръ звернути правобережну Украинну разъ на все Полякамъ, не йменовувъ єго вже полковникомъ Хвастѡв-

скимъ, лишь охотничкимъ. Въ виду не конче вбдраднои будучины Палѣй ставъ порозумѣвати ся вже тайкомъ зъ Туреччиною. Водъ новыхъ гѣркихъ розчарованъ увѣльнила его смерть 1710. року.

Такъ представляе ся дѣяльнѣсть Палѣя по историчнымъ дослѣдамъ Волод. Антоновича ⁴).

Въ многихъ вѣдмѣнахъ народнои пѣснѣ ⁵) зображена лишъ та одна пригода, що наймѣнѣйше вразила ся въ память народа, а именно зрадливе арестованье Палѣя та засланье его на Сибѣрь. Всѣхъ вѣдмѣнъ народнои пѣснѣ є 22. Зъ тыхъ лише шѣсть кѣнчить ся вѣйною Палѣя зъ Шведами або зъ самымъ Мазепою, десять арестованьемъ Палѣя, одна засланьемъ Палѣя на Сибѣрь, одна приказомъ вбити Палѣя, а три увѣльненьемъ его ⁶). Зъ того видко, — каже проф. Драгомановъ, — що пѣсня склалась не про вѣйну та зраду Мазепы зъ 1708—1709. рр., але про арестованье Палѣя въ 1704 р. та що спомини про вѣйну зъ Шведами и зраду Мазепы причепленѣ до

⁴) Вл. Антоновичъ: Послѣднѣя времена козачества на правой сторонѣ Днѣпра. Кіевъ. 1868.

⁵) М. Драгомановъ: Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст. Частина перша. Розділ другиј. Женева. 1885. ст. 1—36.

⁶) Ibidem. ст. 36.

пѣснѣ пѣзнѣйше. Якъ всѣ народнѣ пѣснѣ, е ѣ пѣсня про Палѣя имперсональна и оспѣвуе — коли брати на увагу лишь первѣстнѣ вѣдмѣны] — тѣлько одну подѣю, а именно арестованье Палѣя згѣдно зъ историчною правдою. При тѣмъ майже всѣ варіянты проникнутѣ спѣвчутьемъ для Палѣя, а ненавистью до его противника Мазепы.

Народнѣ легенды про Палѣя и Мазепу⁷⁾ се передовсѣмъ вандруючѣ темы; се оповѣданя богатѣ споминами про богатырѣвъ старыхъ рускихъ былинь, оповѣданя, котрѣ въ рѣзныхъ часахъ прикладувано до рѣзныхъ вызначныхъ особбъ, — якъ се впрочѣмъ и зъ пѣснями робить ся, — при чѣмъ въ нихъ за кождымъ разомъ являли ся вѣдповѣднѣ змѣны и вставки. Однакъ чимъ дальше тѣ легенды ширили ся, чимъ пѣзнѣйше пѣсля сеи або другои подѣѣ ихъ розказували, тымъ бѣльше зливали ся новѣйшѣ додатки зъ давною основою, тымъ менче лишало ся въ легендахъ правдивыхъ историчныхъ звѣстокъ.

Въ легендахъ розказуе ся про чудесне уродженье Палѣя, про его лицарскѣ дѣла и ха-

⁷⁾ Вл. Каллашъ: „Палий и Мазена въ народной поезіи“. Этнографическое Обзорѣніе. Москва 1889. кн. II. ст. 80—105. Легенды зведенѣ тутъ же въ „Приложеніяхъ“ ст. 105—123. и у Драгоманова *op. cit.* ст. 37—46.

рактерництво, про битву пѣдъ Полтавою; про те, що Палѣй нѣколи не вмирає, лишъ якъ той мѣсяць мѣняє ся, а всюды зазначена его любовь до свого народа. Та коли vybrати лишъ те, що, поминувши идеалізацію, не йшло бы въ суперечь зъ исторією, тогдѣ образъ Палѣя представить ся такій: Мазепа ненавидить Палѣя за те, що вѣнъ „обороняє нарѣдъ вѣдъ панѣвъ и вѣдъ усѣхъ, хто бы хотѣвъ нарѣдъ зобидити“⁸⁾; за те, що его звать „козацкимъ батькомъ“; за те, що вѣнъ „лицарь вдавъ ся, а лицарѣвъ не треба“⁹⁾. Палѣй заступає ся за Украину передъ царемъ. Вѣнъ не бажає въ него за свои выслуги нѣякои платы, якъ щобъ лише царь по вѣкъ не дозволявъ брати зъ Украины „нѣ подушного нѣ жадной платы“¹⁰⁾. Въ другѣмъ мѣсци благає его, щобъ не плюндрувавъ Гетьманщины, та щобъ московскій воеводы дѣтей бѣльшь лавами не выбивали!¹¹⁾ Палѣй „чоловѣкъ богоугодный“, назначеный на те, щобъ „усяку нехристь рѣзати“¹²⁾, тому

8) Каллашъ: *op. cit.* ст. 108, 111, 114.

9) *Ibid.* ст. 119.

10) Се такожъ въ пѣсни. Драгаманов *op. cit.* ст. 12.

11) Кіевская Старина. Кіевъ 1882. Легенда записана Т. Вовкомъ, ст. 580.

12) Каллашъ: *op. cit.* ст. 108, 109, 113.

й „не воює волшебством“¹³⁾, якъ Мазепа, але „ангельскимъ чиномъ“ и т. д. Є се образъ, якій може змалювати лишъ великою любовію загрѣта уява народа.

II.

Шевченкѡвъ „Чернець“ написаний въ Орскѡй крѣпости 1848. р. и то найпѡзнѣйше передъ 11-ымъ мая, бо тогдѣ Шевченко выбравъ ся въ довшу поѣздку по Аральскому морю, зъ котрой вернувъ назадъ доперва слѣдуючого року. Але думка выкористати личнѡсть Палѣя въ поезіи вродила ся у Шевченка о много скорше. Першій прями́й доказъ заинтересованя Палѣемъ можна бачити у него вже въ 1844 р. Тогдѣ саме выйшовъ пѡдъ редакцією Шевченка першій выпускъ альбома п. заг. „Живописная Украина“, де на послѣднѡй сторонѣ окладинокъ згадує ся въ проспектѣ назначеныхъ на 1845. рѡкъ картинъ такожъ „Семень Палѣй въ Сибири“. Рѡвночасно Шевченко пѡзнавъ ся зъ П. Кулѣшемъ та М. Костомаровымъ. На скѡлько Костомарѡвъ вплинувъ на повстанье Шевченковихъ историчныхъ поемъ не знаю; за те впливъ Кулѣша можна означити певнѣйше. Кулѣшь выдавъ 1843. р. въ Кіѡвѣ першій выпускъ своєї „Украины“.

¹³⁾ Ibid. ст. 111.

Була се на широкій обсяги задумана робота — зображенъе всей исторіи України въ пѣсняхъ. При тѣмъ Кулѣшь уживъ попереду всего народныхъ историчныхъ пѣсень та думъ, интерполюючи ихъ думами власного укладу тамъ, де народна пѣсня промовчуе якусь важну историчну подѣю. Въ першомъ выпускѣ „Украины“ доведене се дѣло до часѣвъ Богдана Хмельницкого. Въ плянѣ четвертой книжки були зазначені часы Палѣя та Мазепы зъ Шведами. Кулѣшь якъ збирачъ и выдавецъ народныхъ пѣсень мавъ, здае ся, вже де-що збранихъ въ тѣй цѣли матеріалѣвъ, про котрѣ знавъ мабуть и его другъ Шевченко. Въ тѣмъ самомъ часѣ Кулѣшь працювавъ надъ историчнымъ романомъ „Чорна Рада“, де представлено, якъ старый козакъ идучи доживати свого вѣку у чернечѣй келіи, пращае ся зъ свѣтомъ. Цѣлкомъ подѣбный описъ той сцены вразъ изъ бенкетомъ, якій при тѣй нагодѣ завдали на славу товаришѣ старого козака, бачимо и въ Шевченковомъ „Черці“. Хочъ Кулѣшева „Чорна Рада“ въ цѣлости була напечатана пѣсля написаня „Черця“, мимо того ся сцена зъ нею була Шевченкови звѣстна, тому що перші главы романа разомъ зъ тою сценою появили ся въ „Современнику“ Плетнева ще до Шевченкового аресту. Кулѣшеви впрочѣмъ Шевченко и присвятивъ „Черця“. Крѣмъ

того звѣсна була Шевченкови и Пушкѣнова поема п. заг. „Полтава“, де такожъ виведена личнѣсть Палѣя. Однакъ нѣ наслѣдованя нѣ впливу сеи поеми у Шевченка не видно. Найсильнѣйше вплинула на повстанье „Черця“ народна поезія. Бѣльша часть народныхъ пѣсень про Палѣя и Мазепу записана въ губерніяхъ Кіѣвскѣй, Полтавскѣй и Чернигѣвскѣй, отже въ тыхъ сторонахъ, де Шевченко свои молодѣ лѣта проживъ та куды вѣнъ и пѣзнѣйше наибѣльше скитавъ ся. Звѣсенѣ були ему и збѣрки пѣсень Срезневского та Максимовича. Та чи потребувавъ вѣнъ доперва зѣ збѣрокъ познакомлюватись зъ народными пѣснями, мѣжь котрыми, до рѣчи сказавши, стрѣчали ся й фальшованѣ? Вѣнъ же-жь, мужицкѣй сынъ, бувъ самъ найлѣпшимъ знатокомъ народнои літературы, щѣ найлѣпше видко по его творахъ. Слѣды народныхъ пѣсень та легендъ видко и въ „Черци“ щѣ друга, третя стрѣчка. Шевченко, правда, прочитувавъ мѣжь 1843—1847. рр. такожъ все те, щѣ вѣдносило ся до тыхъ часѣвъ исторіи Украины, зъ котрыхъ вѣнъ бравъ темы до своихъ малюнкѣвъ та поетичныхъ творѣвъ. Вѣнъ читавъ „Исторію Малороссіи“ Н. Маркевича [выд. въ Москвѣ 1842. р.] та все, щѣ въ нѣй розказано про Палѣя, те є и въ народнѣй пѣсни. Ему була дуже добре звѣсна и „Исторія Руссовъ или Малой

Россію“ псевдо-Кониского [вид. въ Москвѣ 1846. р.], що появила ся въ-перве въ кругахъ кн. Репнина, котрый бувъ покровителемъ Шевченка. „Она то — каже проф. Драгомановъ — запанувала надъ его думками своимъ украиньськимъ автономізмомъ и козацкимъ республиканствомъ, своимъ духомъ, въ котрому до патріотизму козацкихъ лѣтописцѣвъ XVII—XVIII. столѣтя прибавилась якась доля европейского республиканства“¹⁴).

Сей автономізмъ, республиканство и козацкій патріотизмъ видко дуже добре и въ „Черці“. Тѣлько-жь при всѣмъ тѣмъ Шевченко, доторкаючись до деякихъ подробности зъ життя Палѣя, не робить фактичныхъ похибокъ Кониского, а скорше народнои пѣсенѣ.

Безпосередного товчка до написаня „Черця“ треба шукати въ душевнѣмъ настрою Шевченка, якій запанувавъ у него въ першій добѣ его арешту. Давній мрѣвъ пригадали ся знову, та надѣя на ихъ сповненье була вже дуже слаба. Шевченка обхопила туга за тыми мрѣями, за тымъ идеаломъ, котрый вѣнъ весь вѣкъ въ своѣй души носивъ, а выливомъ той туги була поема „Чернець“. Выбѣръ темы рѣшила анальоія, яку Шевченко мимохѣтъ до-

¹⁴) „Шевченко, українофіли і соціалізм“, Громада н рь 4. ст. 147. Женева 1879.

бачувати мусѣвъ мѣжь долею Палѣя а своєю, мѣжь его змаганями а своїми власными.

III. V

Змѣсть Шевченкового „Черця“ є такій: Звертаючись до Кулѣша, котрому присвячена поема, Шевченко згадує те, що було колись у Киѣвѣ на Подолѣ, а що нѣколи не верне ся. Певно, гарно було жити, бо Шевченко каже, що хочь воно й не верне ся, вѣнѣ все буде виглядати, серцю жалю завдавати. И що-жь се було?

У Киѣвѣ, на Подолѣ
 Братерськая наша воля,
 Безъ холопа и безъ пана,
 Сама собѣ у жупанѣ
 Розвернула ся весела,
 Оксамитомъ шляхи стеле,
 И єдвабомъ застилає,
 И нѣкому не звертає.

У Киѣвѣ на Подолѣ гуляють Запорожцѣ розливаючи „вѣдромъ-цебромъ“ вино, бо все закупили „льохи, шинки зъ шинкарками, зъ винами, медами“.

А музика реве, грає,
 Людей звеселяє,
 А изъ Брацтва те бурсацтво
 Мовчки виглядає.

Нема голѣй школѣ волѣ,
А то бѣ догодила!

„Кого-жь то тамъ зѣ музиками люде обступили?“ Се старый козакъ загулявъ, пращаючи ся зѣ свѣтомъ. Танцюючи зѣ товариствомъ и приспѣвующи йде до Межигорского монастыря, щобъ тамъ на старости лѣтъ постригти ся въ черцѣ. Ось вже й монастырь.

Дотанцювавъ ажъ до брамы,
Крикнувъ: „Пугу, пугу!...
Привитайте старі ченцѣ
Товариша зѣ Лугу!“

И одчинили ченцѣ браму, щобъ на вѣкъ еи зачинити за лихомъ недобитымъ Запорожцемъ, Семеномъ Палѣемъ.

Живе Палѣй черцемъ, проводить часъ въ келіи на молитвѣ. Та спомини давныхъ лѣтъ не дають ему молитись. Що-бъ не робивъ, куды-бъ нѣ ступивъ, — однаково. Уста проказують молитву або слова святого письма, а думы свѣтами гуляють.

И тихнуть Божіи слова...
И въ келіи, неначе въ Свѣчи,
Братерство славне ожива',
А сивый гетьманъ, мовь сова,
Ченцеви зазирає въ вѣчи...
Музики.. танцѣ.. и Бердычѣвъ...
Кайданы брязькають.. Москва...

Боры, снѣги и.. Єнисей...

И покотились изъ очей

На рясу слѣзы.

И тутъ же нагадує собѣ старый чернецъ на свѣй обовязокъ: бити поклоны, плоть старечу усмирятн и читати святе письмо, не потуряючи серцю, котре єго лишъ набавило лиха и въ Сибѣрь завело. Лучше єго приспати, лучше занехати „свою Борзну и Хвастовщину“, бо:

„Загине все, ты самъ загинешъ,

И не згадають — щобъ ты знавъ...“

И замѣсть читати святе письмо, Палѣй ще дужше зарыдавъ. „Длячого я на свѣтъ родивъ ся, — пытає вѣнъ себе, — свою Украину любивъ?“ А наче въ вѣдновѣдъ єму лишъ дзвѣнъ „до утренѣ завывъ“. И вставъ чернецъ, перекрестивъ ся, взявъ чотки та пѣйшовъ молити ся за Украину. Тутъ каже Шевченко:

„Моли ся, старче, бий поклоны,

Поки й малыхъ дѣтей погонять

Гатить глыбокѣ болота:

На свѣтъ все, бачь, суета.“

И справдѣ, Палѣй моливъ ся за Украину такъ довго, „поки гармата заревла изъ Глухова по Украинѣ“ козацкимъ вольностямъ на скѣнѣ. Тогдѣ и вмеръ — не переживъ горя. При здвигови народа, мовъ гетьмана, поховали Палѣя черцѣ на Киѣвскихъ горахъ. Палѣвскѣ

твердинѣ и доси стоять на Хвастовщинѣ; въ ярахъ-болотахъ и доси лежать его гарматы. А на що вони кому? и хто ихъ стане добувати, коли погані Хвастяне „на ксьондза оруть“ и лишь инколи „черця“ згадають? А де вѣнъ похованый, не знаютъ вони. Кияне бачили та й тѣ забули.

Зъ жалемъ и негодованьемъ кѣнчить Шевченко свою поему :

Оттакъ то стало ся, батьку козачій!
 Все занехаяли дѣти ледачій,
 И свою волю и твою славу.
 Москаль рознеслі валы у Полтавѣ,
 Розруйнували и Сѣчь и Спаса,
 А надъ тобою глину товкмасять.

Перше, що зъ цѣлои Шевченковои поемы найбѣльше кидае ся въ очи, се той великій патріотизмъ Палѣя, котрый такожь исторично є оправданий; а друге, ще важнѣйше — се той идеаль, котрому Палѣй пожертвувавъ цѣле свое житье, се идеаль козачины змальований словами :

У Киѣвѣ на Подоль
 Братерська наша воля,
 Безъ холопа и безъ пана,
 Сама собѣ у жупанѣ
 Розвернула ся весела,
 Оксамитомъ шляхи стеле,

И едвабомъ застилає.

И нѣкому не звертає.

Инакше сказавши, Палѣвнымъ идеаломъ була на основахъ демократизму почиваюча козацка республіка, въ котрій бы панували вольнѣсть, рѣвнѣсть и братерство, де-бъ не було нѣ пана нѣ холопа, де-бъ усѣ, не знаючи, що се нужда-недостатокъ, не потребували передъ нѣкимъ корити ся, або кому-небудь звертати. Таку державу зробити зъ цѣлою Україною мало бути задушевнымъ бажаньемъ Палѣя. Зъ Шевченковою поемою виходить, що въ мініатурѣ ему се и вдалось. Та чи згоджує ся се зъ исторією? Ледви. Зъ исторію знаємо лишъ те, що Палѣй дѣйстно намагавъ ся запровадити мѣжь своими козаками вольнѣсть та братерство и радъ бувъ полѣпшити имъ ихъ нужденный побуть. Та на пытанье: чи вдалось се ему? — знаходимо дуже ясну вѣдповѣдь у Лукіянова, котрый зъ початкомъ 1702. р. по дорожѣ въ Єрусалимъ задержавъ ся на якійсь часъ въ Хвастовѣ. „По земляному валу [себъ-то въ Хвастовѣ, пише той Лукіяновъ] ворота частые; а во всякихъ воротахъ копаны ямы да солома наслана въ ямы; тамъ Палієвщина лежитъ, человекъ по двадцати, по тридцати; голы что бубны, безъ рубахъ, нагіе, страшны зѣло; а въ воротѣхъ изъ сель проѣхать нельзя ни съ чѣмъ; все рвутъ, что собаки: дрова,

солону, сѣно — съ чѣмъ ни повѣжай... А когда мы пріѣхали [въ Павлочы] и стали на площади, такъ насъ обступили, какъ есть около медвѣдя всѣ козаки — Паліевщина; а все голудьба безпорточная; а на иномъ и клока рубахи нѣтъ: страшные зѣло, черни что Арапы и лихи что собаки; изъ рукъ рвутъ. Они на насъ, стоя, дивягъ ся, а мы имъ и въ трое, что такихъ уродовъ мы отъ роду не видали; у насъ на Москвѣ и на Петровскомъ кружалѣ не скоро сыщешь такова хочъ одного¹⁵⁾. Отъ якъ воно було по правдѣ! Вѣдъ такой правды до згаданого идеалу на всякій способъ трохи задалеко. А помимо того годѣ сказати, щобъ Шевченко не понявъ значеня Палѣя. Въ демократичныхъ змаганяхъ Палѣя пѣдчасъ того якъ на правѣмъ березѣ Днѣпра були ще въ силѣ польскій паньско-шляхотскій порядки, а на лѣвѣмъ вытворювавъ ся вже подѣбный козацко-шляхотскій ладъ, була сила, що въ значнѣй мѣрѣ паралізувала заходы польскихъ панкѣвъ и козацкои шляхты. Въ тыхъ змаганяхъ добачувавъ и Шевченко всю суть рѣчи, томѹ й не зважаючи зовсѣмъ на те, чи сповнялись вони чи нѣ, идеалізувавъ Палѣеву козаччину. Палѣевъ идеалъ ставъ ся рѣвночасно идеаломъ

¹⁵⁾ Лукьяновъ: Путешествіе въ св. землю. ст. 15, (Цитов. у Антоновича, op. cit. ст. III.)

Шевченковой будучины. Вѣнъ же-жь каже на вступѣ, звертаючись зъ тымъ не безъ причины до бѣльше аристократичного Кульша.

У Киѣвѣ на Подолѣ
 Було колись... и нѣколи
 Не вернетъ ся, що дѣялось,
 Не вернетъ ся сподѣване.
 Не вернетъ ся, а я брате,
 Таки буду сподѣватись,
 Таки буду выглядати,
 Серцю жалю завдавати.

Стѣлько про головне. Теперъ перейду до подробиць. Въ Шевченковѣй поемѣ Палѣй являє ся черцемъ въ монастири Межигорского Спаса въ Киѣвѣ. По здогадамъ историкѣвъ вѣнъ лишъ похованый тамки ¹⁶⁾. За тымъ говорила-бъ и згадка Максимовича ¹⁷⁾ про те, що до послѣднихъ часѣвъ именованя сего монастиря висѣли на стѣнахъ Святодухѣвской церкви портреты Палѣя, Б. Хмельницкого и Евст. Гоголя. Звѣстно такожъ, що Палѣй по легендамъ ¹⁸⁾ ч дослѣдамъ проф. Антоновича ¹⁹⁾

¹⁶⁾ Антоновичъ: *op. cit.*, ст. 185.

¹⁷⁾ М. А. Максимовичъ: Сказаніе о Межигорскомъ монистырѣ, ст. 33—34.

¹⁸⁾ Каллашъ: *op. cit.* ст. 108, 109, 113 и д.; Драгомановъ: „Народ. преданія и рассказы“ ст. 206.

¹⁹⁾ Антоновичъ: *op. cit.* т. 61—62.

бувь чоловѣкъ побожный, стрoивъ за житя много церковь и робивъ на нихъ записы, а особливо на монастырь Межигорского Спаса. Въ самъ день Полтавского бою вѣнъ жертвовавъ сему монастыреви въ даръ свое Євангеліе въ срѣбно-позолоченѣй оправѣ по чорному оксамитѣ ²⁰). И завчасу мабуть полюбивъ Палѣй монастырску околицю, бо въ него бувь тамка навѣтъ дѣмъ, котрый купивъ ему въ даръ Мазепа ²¹). Все то могло-бъ говорити лишь за тымъ, що Палѣя поховали въ Межигорскѣмъ монастыри, а не за тымъ, що вѣнъ тамъ доживавъ вѣку; вѣнъ же-жь до кѣнца своего житя бувь дѣяльный ²²), бравъ участь въ Полтавскѣмъ бою и въ рѣкъ потѣмъ померъ. Коли-жь Шевченко принимае побуть Палѣя въ монастыри, на котрый у Палѣя не було навѣтъ часу, то вѣнъ робить се мабуть на пѣдставѣ того, що розказано въ легендахъ про Палѣеву богоугоднѣсть. Йдучи за легендами Шевченко и вѣкъ Палѣеви продовжуе. Историчный Палѣй проживъ всего рѣкъ пѣсля Полтавской битвы, а легендарный не вмеръ и доси а живе, ждучи слушного часу и якъ той

²⁰) Idem ст. 182.

²¹) А. Петрушевичъ: „Сводъ Гал. Русск. Лѣтописи“ ст. 752 пѣдъ рокомъ 1697.

²²) Антоновичъ: op. cit. ст. 182—184.

мѣсяць мѣняе ся²³); Шевченкѣвъ Палѣй, правда, умеръ, та доперва тогдѣ, коли почувъ про высылку Украинцѣвъ на каналнѣй роботы, котрѣ почато значно пѣзнѣйше пѣсля полтавского бою.

Въ монастыри не дають Палѣеви моли- тись спомини давныхъ лѣтъ. Та наймѣцнѣй- ше вразивъ ся въ его память споминъ про Бердичѣвску пригоду, що такъ и встае ему пе- редъ очима зѣ всѣми своими епізодами:

А сивый гетьманъ, мовъ сова,
Ченцеви зазирае въ якъ вѣчи.
Музики.. танцѣ.. и Бердичѣвъ..
Кайданы брязкають... Москва..
Боры... снѣги и... Енисей..

Сями поодинокими словами зображена ду- же живо Бердичѣвска пригода Палѣя згѣдно якъ зъ исторією такъ и зъ народпою пѣснею. Ось для порѣвнаня одна вѣдмѣна сеи пѣснѣ записана въ Винниця 1846. р. Яковомъ Кова- левскимъ: ²⁴)

Ой, изъ лѣсу да изъ дубровы,
Тамъ орель воду носить —
Уже-жь проклятый песь Мазепа
Палѣя та на бенкетъ просить:

²³) Калашъ: оп. cit. ст. 115, 116.

²⁴) Драгоманов: Пол. пісн. укр. народу ч. I. розд. II. ст. 1.

— „Прошу-жь я тебе, Семене Палѣю,
 Да къ собѣ на пораду,
 Да прошу-жь я тебе, да не зрадь мене
 На великую Раду.“ —

Скоро, скоро проклятый Мазепа
 Ставь наметъ розбивати,
 Да все-жь виномъ, солодкимъ медомъ
 Ставь кубочки наповняти.

Ой кубочки да наповнявши,
 Ставь Палѣя витати.

Скоро, скоро Семень Палѣй
 Меду й вина упивъ ся,
 Да упивъ ся меду й вина,
 На скамю тамъ зваливъ ся.

Ой якъ крикне песь, песь Мазепа
 Та на свои гайдары :

— „Возьмѣте Семена Палѣя,
 Закуйте въ кайданы;
 Да посадѣте Семена Палѣя
 Въ темную темницю;

Самъ же я ѣду — отъѣзжаю
 Къ государю въ столицю.“ —

Въ другѣй вѣдмѣнѣ сеи пѣснѣ, що захо-
 вала ся мѣжь паперами Максимовича²⁵⁾, гово-
 ритъ Мазепа передъ царемъ такъ :

— „Ой чоломъ, чоломъ, найяснѣйшій царю,
 Превеликая сило,

²⁵⁾ Idem. ст. 4 - 5.

Хоче Пал'їй на (sic!) Шведа пѣднати,
А Москву въ пень зрубати". —

Ой обѣзвавъ ся Семень Пал'ѣнко

Та сидячи въ темниці :

— Брешешъ, брешешъ, проклятый Мазепо,

Та у царя на столиці. —

— „Дозволяю ся, найяснѣйшій царю, —

Йому зъ плечей голову зняти?“ —

— Не велю-жь я йому зъ плечей голову зняти,
Велю въ Сибѣрь изослати. —

Все те згѣдне зъ исторією навѣтъ въ подробности. Коли пѣсля народнои пѣсенѣ Мазепа запрошуе Пал'їя до себе на бенкетъ, вѣнъ вда-
ряе лишъ въ слабу струну Пал'ѣевои вдачѣ. Пал'їй, справдѣ, любивъ вѣдъ часу до часу за-
глянути до чарки, въ чѣмъ и обвинювавъ его Мазепа неразъ передъ царемъ и Головиномъ. Ба й самъ звѣстный пѣдъ той часѣ дипломатъ Паткуль не бачить у нѣмъ зъ-разу нѣчого бѣльше, якъ безпросипного пяницю, хочъ згодомъ поправляе ся и каже, що Пал'їй — то одинокій чоловѣкъ способный оживити упавшій силы рѣчи-посполитои²⁶⁾ На пѣдставѣ того догадуеь проф. Антоновичъ, що Пал'їй инодѣ умысно мабутъ прикидувавъ ся пянымъ, щобъ тымъ лекше перехитрити хитрецьвѣвъ въ родѣ Паткуля.

²⁶⁾ Антоновичъ : op. cit. ст. 163 — 164.

Въ народнѣй легендѣ стрѣчає ся тоже сей рисъ Палѣевои вдачѣ. Тутъ вѣнъ не лишъ носить шаблю въ пять пудѣвъ ваги, але и пє корякомъ въ пѣвъ ведра²⁷⁾

Коли Палѣй явивъ ся въ Бердычевѣ, — каже народна пѣсня далѣ, — Мазепа частує єго виномъ и медомъ и велить пяного кувати въ кайданы, а самъ їде до царя въ столицю просити Палѣеви казнѣ. Однакъ царь не дозволяє Палѣя вбивати, лишъ пѣслати єго въ Сибѣрь, вѣдкиля вѣнъ що йно въ пять лѣтъ потѣмъ вернувъ ся. Такъ само було и по исторіи. Мазепа вызвавъ Палѣя зъ Паволочѣ въ Бердычѣвъ, арестувавъ єго и выславъ въ Батуринѣ, а вѣдтакъ черезъ Москву въ Томскъ надъ Енисеємъ²⁸⁾.

Хочъ въ Шевченковѣй поемѣ нема найменшой згадки про самъ поворотъ Палѣя зъ Сибѣру и участь єго въ Полтавскѣмъ бою, я помимо того наведу тутъ вѣдповѣднѣй урывки зъ народнои пѣснѣ и зъ Пушкиновои поемы п. з. „Полтава“. Урывокъ народнои пѣснѣ²⁹⁾ такій :

²⁷⁾ Idem. ст. 175. Порѣвн. у Шевченка: Запорожцѣ „тнуть коряками“ або „ведромъ-цєбромъ вино розливають.“

²⁸⁾ Idem. ст. 171.

²⁹⁾ Драгоманов: Пол. пісн. укр. нар. Ч. I. розд. II. ст. 5.

Ой, ты хмелю, ой, ты зелененькій,
 Та въ головки не вешь ся,
 А вже Семень, Семень Палѣнко
 Та зъ Мазепою бѣть ся.

Ой, якъ крикнувъ проклятый Мазепа:

„Та у купу у купу —
 Бо наробить Семень Палѣнко
 Превеликого трупу!“

— Ой, не въ купу, проклятый Мазепо,
 Та не въ купу не въ купу,
 Ой терпѣвъ же я на Сибѣри
 Превеликую муку! —

Пушкинъ, котрому украинскій пѣснѣ про
 Палѣя и Мазепу були незвѣстнѣ, представляе
 участь Палѣя въ битвѣ пѣдъ Полтавою въ сей
 способъ:

Но близъ Московского царя
 Кто воинъ сей подъ сѣдинами?
 Двумя поддержанъ козаками
 Сердечной ревностью горя,
 Онъ окомъ опытнымъ героя
 Взираетъ на волненье боя.
 Ужь на коня не вскочить онъ;
 Одрахъ въ изгнаньи сиротѣя,
 И казаки на кличъ Палѣя
 Не налетятъ со всѣхъ сторонъ.

Се написано вѣрно по лѣтописи, де ска-
 зано: „Палѣй удостоилъ ся видѣти царскаго

Величества побѣду надъ Шведами, — где бывши уже немощнымъ, обаче на конѣ, аще и поддерживаніемъ ѣздячи понуждалъ войско, дабы непріятелю зломанному не дали обозрѣти ся.³⁰⁾ Подѣбно змальовує Палѣя пѣсля его побуту въ Сибѣри и легенда, де царь каже, щобъ не везти Палѣя нѣ возомъ, нѣ верхи, а зробити мѣжь пару коней колыску, щобъ не струсивъ ся.³¹⁾ Пѣсля другой легенды „Палѣй пѣдставъ якъ-разъ на битву. Явивъ ся до царя, такій старый та оброспій, борода по поясъ, а измученый у каторзѣ — Боже!“³²⁾. Въ народнѣй пѣсни зазначена тоже ся немѣчь Палѣя словами: „Ой терпѣвъ же я на Сибѣри превеликую муку.“ Та се не перешкаджає тамъ ему брати участь въ битвѣ.

Шевченкѣвъ Палѣй вмирає ажъ тодѣ, коли „гармата заревла изъ Глухова по Украинѣ.“ Що той выстрѣлъ зъ гарматы значить, годѣ булѣбъ зъ самого „Черця“ здогадатись. Хто прочитавъ бы въ „Исторіи Руссовъ“ Кониского мѣсце, де сказано, що Палѣя вбила куля зъ

³⁰⁾ Гр. Грабянка: Лѣтопись. Кієвъ 1854. ст. 242.

³¹⁾ Каллашъ: op. cit. ст. 119.

³²⁾ Idem. ст. 118.

гарматы, думавъ бы, що и Шевченко мавъ те саме на гадцѣ. Та се булабъ така сама похибка, яку зробивъ Конискій. Краще поясненье сего темного мѣсяця можна знайти въ другихъ Шевченковихъ поемахъ, особливожь въ „Иржавци“, де розказано про руину старои Сѣчи й важке лихолѣтье Украины пѣсля Полтавского боюта замѣчено: ³³⁾

. Изъ далека
 Запорожцѣ чули
 Якъ дзвонили у Глуховѣ,
 Зъ гарматы ревнули;
 Якъ погнали на болота
 Городъ будувати;
 Якъ плакала за дѣтками
 Старенькая мати;
 Якъ дѣточки по Орелѣ
 Линію копали,
 И якъ у тѣй Финландіи
 Въ снѣгу пропадали.
 Чули, чули Запорожцѣ
 Зъ далекого Крыму,
 Що конає Гетьманщина,
 Неповинно гине. . .

³³⁾ Шевченко: Кобзар. Прага. 1876. стор. 97—98.

Те саме повтарає ся и въ Шевченковомъ
„Снѣ:“³⁴⁾

Изъ города, изъ Глухова
Полки выступали
Зъ заступами на линію...

А въ містичнѣй поемѣ Шевченка п. заг.
„Великій льохъ“, де три вороны розмовляють
ся, слова одной зъ нихъ ось-такі: ³⁵⁾

Батуринъ спалила,
Сулу въ Ромнѣ загатила
Тѣльки старшинами
Козацькими, а такими
Простыми козаками
Финландію засѣяла,
Насыпала бурты
На Орелъ. На Ладогу
Такъ гурты за гуртомъ
Выганяла та цареви
Болота гатила
И славного Полуботка
Въ тюрмѣ задушила.

Зъ тыхъ уривкѣвъ виходить, що тутъ
мова про важкі роботи на лінії и каналахъ,
котрыми великорускій володаръ пѣсля зрады
Мазепы звыжъ пятьдесять лѣтъ томили Укра-

³⁴⁾ Idem. ст. 24.

³⁵⁾ Idem. ст. 44—45.

инцѣвъ, та що згаданий въ „Черци“ выстрѣль зъ гармать бувъ лишъ вѣстникомъ виходу на тѣ работы. Важнѣйшій зъ тыхъ робѣтъ були за Петра I.: на лінії мѣжъ Волгою а Дономъ [1716—1735 р.] и на каналѣ Ладоги [1721 до 1722 р.]; за Петра I., Катерины I и Петра II. работы за Кавказомъ [1722—1729 р.]; за Єлисаветы коло крѣпостей по рѣцѣ Синюсѣ [1743—1744 р.] и др.³⁶⁾

Про работы на лінії и каналахъ спѣває ся такожъ въ народныхъ пѣсняхъ, котрѣ зъ своими вѣдмѣнами зѣбраніи проф. Драгомановомъ. Одна зъ нихъ починає ся:³⁷⁾

У Глуховѣ, у городѣ
 Во всѣ дзвони дзвонять,
 Да вже нашихъ козаченькѣвъ
 На лінію гонять;
 У Глуховѣ, у городѣ
 Стрельнули зъ гарматы,
 Не по однѣмъ козаченьку
 Заплакала мати.

Мѣсто Глухѣвъ згадує ся въ народныхъ пѣсняхъ длятого, що тамъ була столиця лѣво-бережныхъ гетьманѣвъ, зъ котрой виходили всякѣ офіціалнѣ розпорядженя.

³⁶⁾ Драгомановъ: Політ. пісні укр. нар., I. розд. II. ст. 76—85. и 86—113.

³⁷⁾ Idem ст. 76.

Выразні слѣды пѣсень про каналній роботы стрѣчаемо въ Шевченковѣмъ „Иржавци“ слабѣ натяки въ „Черци“ н. пр. въ словахъ:

Поки гармата заревла
Изъ Глухова по Украинѣ.

або:

Моли ся старче, бий поклоны,
Поки й малыхъ дѣтей погонять
Гатить глибокѣ болота.

Чи до тыхъ робѣтъ гнали тоже дѣтей, годѣ сказати. Звѣстно лише, що великорускѣ солдаты часомъ тысячами ихъ перебивали. Се подтвержують Фриксель и Ригельманъ. Последній каже: „Городъ [Батуринъ] одержанъ; люди всѣ мечу преданы, какъ въ крѣпости, такъ и въ передмѣстѣ безъ остатку, не щадя ниже младенцевъ, не только старыхъ“³⁸⁾. А въ легендѣ вѣдповѣдає Палѣй царевѣ: „Нѣчого менѣ, ваше царске величество, не треба, а звелѣть, щобъ дѣтей бѣльшь лавами не выбивали“³⁹⁾. За тымъ описано, якъ се робило ся.

Подѣбно писавъ и Шевченко въ „Великому льоху“⁴⁰⁾:

³⁸⁾ Ригельманъ: Лѣтоп. повѣствованіе о Малой Россіи, III. ст. 49.

³⁹⁾ Кіевская Старина. Сентябрь. 1882 стор. 580.

⁴⁰⁾ Шевченко: Кобзарь. Прага 1876. ст. 38.

Я була ще недолѣткомъ,
 Якъ Батуринъ славный
 Москва въ ночи запалила,
 Чечеля убила,
 И старого и малого
 Въ Сейму потопила.

Вкбнци хочу пояснити ще одно мѣсце въ Шевченковомъ „Черци“, а именно те, де при нагодѣ опису козацкои гулянки у Кіѣвѣ згадують ся бурсаки Богоявленьского братства:

А изъ Брацтва те бурсацтво
 Мовчки выглядає.
 Нема голѣй школѣ волѣ,
 А то-бѣ догодила.

Сей на позбръ легенькій натякъ матиме трохи глибше значѣнье, коли зважимо, що вихованцѣ кіѣвскои Академіи стояли все въ дуже близькихъ зносінахъ зъ Запорожемъ. Зъ помежи нихъ виходили верѣдко найгорячѣйші противники московского царства ⁴¹⁾. Зъ того круга вийшовъ тоже кошовый запорожскій Кость Гордѣенко, ба й самъ Семень Палѣй мавъ бути ученикомъ тои школы ⁴²⁾. Якъ въ кіѣвскѣй академіи памятано на Запороже, такъ тежъ и Запорожцѣ не забували ен вихо-

⁴¹⁾ Соловьевъ : Исторія Россіи XV. ст. 368.

⁴²⁾ Антоновичъ : *op. cit.* ст. 64.

ванцѣвъ. Въ умовѣ зложенѣй Гордѣнкомъ та Орликомъ читаемо на першомъ мѣси, що вѣдъ гетьмана жадає ся, „чтобы... вѣра православна вѣчне утверждена была изъ помноженіемъ хвалы Божой церковей святыхъ, а зъ цѣвченемъ въ наукахъ вызволіонныхъ сыновъ Малороссійскихъ, расширяла ся“ ⁴³).

*

*

*

Зб̄ всего дадутъ ся вывести ось-такѣй заключеня :

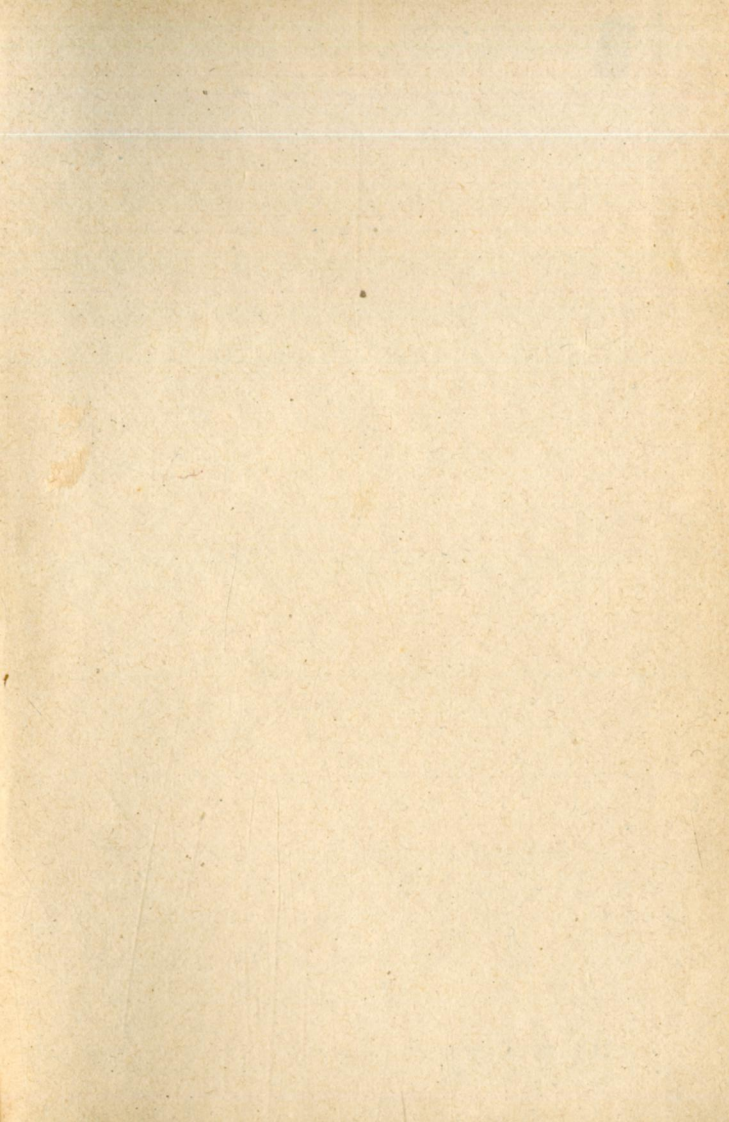
Властивый сюжетъ „Черця“ Шевченко не взявъ анѣ зъ жерель историчныхъ анѣ зъ пѣсень людовыхъ. Цѣлый кольоритъ и бѣльша частина деталѣвъ є людовѣ, хочъ деякѣ мѣсця вказують, що поетови були знанѣ такожь працѣ историчнѣй. Взагалѣ взявши — треба на сю поезію глядѣти якъ на идеалізацію минувшины, котра пѣсля погляду поета мала бути идеаломъ такожь для єго часѣвъ. Вкѣнци треба ще сказати, що цѣла ся поезія єсть держана въ характерѣ сильно субективнѣмъ, а се виходить зъ якогось роду анальоіи мѣжь представленимъ Палѣемъ а Шевченкомъ. Оба були сынами того самого народу, оба бажали бачити нарѣдъ свѣй вѣльнымъ и щасливымъ, и

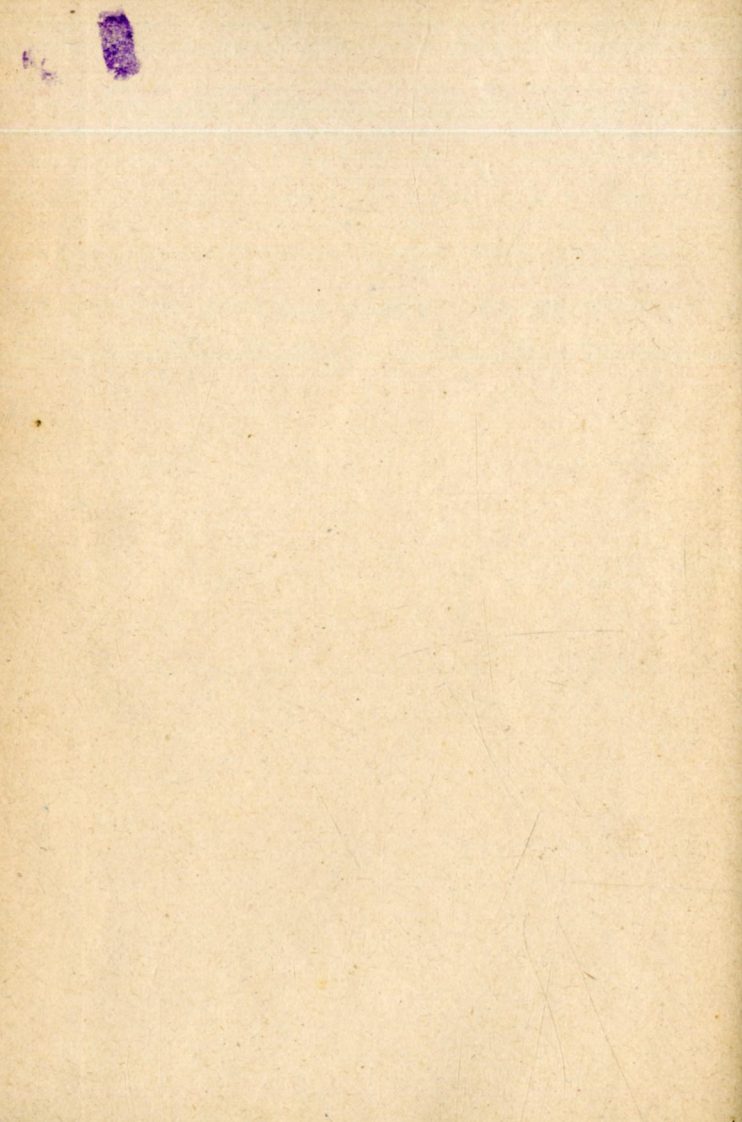
⁴³) Бантышъ - Каменскій: Источники. II. ст. 245.

обохъ стрѣтила та сама доля — неволя въ Сибѣри. Нѣмецкій критикъ Дав. Фр. Стравсъ, обговорюючи Лессинґового „Натана Мудрого“, каже: „Згѣднѣсть мѣжъ думками и пересвѣдченями поета и думками й пересвѣдченями героя его твору проникае образъ героя якимсь теплымъ чувствомъ и пѣдносить его высоко по-надъ сфери мертвой абстракціи“. Те саме можна сказати и тутъ про Шевченкового „Черця“.

657049

B.

И 117.033

02148